

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/334041654>

Belleğin Kış Uykusu ve Bellek Üzerine Düşünceler

Conference Paper · January 2017

CITATIONS

0

READS

54

1 author:



[Derya Kılıçkaya](#)

Kocaeli University

50 PUBLICATIONS 11 CITATIONS

SEE PROFILE

Derleyenler: Tahire Erman, Serpil Özaloğlu

Bir Varmış Bir Yokmuş

Toplumsal Bellek, Mekân ve Kimlik Üzerine
Araştırmalar



Bir Varmış Bir Yokmuş

Toplumsal Bellek, Mekân ve Kimlik Üzerine Araştırmalar

Derleyenler: Tahire Erman, Serpil Özaloğlu

Yayına hazırlayan: Emre Ayvaz

Düzeltili: Nihal Boztekin

Mizanpaj ve kapak tasarımı: Gökçen Ergüven

Ön iç kapak görseli: Mamak, Ege mahallesinde bir grup gecekondu, 2015 (Tahire Erman)

Arka iç kapak görseli: 1 Şubat 1964 tarihli *Yeni Asır* gazetesinden bir sayfa

© Türkçe yayın hakları: Koç Üniversitesi Yayınları, 2016

1. Baskı: İstanbul, Ocak 2017

Bu kitabın yazarları, eserin kendi orijinal yaratımları olduğunu ve eserde dile getirilen tüm görüşlerin kendilerine ait olduğunu, bunlardan dolayı kendilerinden başka kimsenin sorumlu tutulamayacağını; eserde üçüncü şahısların haklarını ihlal edebilecek kısımlar olmadığını kabul ederler.

Baskı: 12matbaa

Sertifika no: 33094

Nato Caddesi 14/1 Seyrantepe Kâğıthane/İstanbul

+90 212 281 2580

Koç Üniversitesi Yayınları

Sertifika no: 18318

İstiklal Caddesi No:181 Merkez Han Beyoğlu/İstanbul

+90 212 393 6000

kup@ku.edu.tr • www.kocuniversitypress.com • www.kocuniversitiesiyayinlari.com

Koç University Suna Kıraç Library Cataloging-in-Publication Data

Bir varmış bir yokmuş : toplumsal bellek, mekan ve kimlik üzerine araştırmalar / Derleyenler : Tahire Erman, Serpil Özaloğlu ; yayına hazırlayan Emre Ayvaz.

336 pages ; 16,5x24 cm. -- Koç Üniversitesi Yayınları ; 111. Sosyoloji.

Includes bibliographical references and index.

ISBN 9786056708206

1. Collective memory. 2. Collective memory and city planning--Turkey. 3. Group identity—Turkey--20th century. 4. Cognition and culture. 5. National characteristics. 6. Nationalism and collective memory. 7. Memory--Political aspects--Turkey. 8. Memory--Political aspects--Turkey. 9. Memory--Social aspects. 10. Political culture—Turkey--20th century--Psychological aspects. 11. Memory. 12. Urban renewal--Turkey. 13. Urban policy--Turkey. 14. Social psychology. 15. Turkey—History--20th century. 16. Recollection (Psychology). I. Erman, Tahire. II. Özaloğlu, Serpil. III. Ayvaz, Emre. III. Title.
BF378.S65 B57 2017

Kültür Araştırmaları Derneği ve Bilkent Üniversitesi'nin 5-7 Eylül 2013 tarihlerinde düzenlediği Bellek ve Kültür Sempozyumu için yazılmış olan makalelerden derlediğimiz bu kitapta, hatırlama/unutma diyalektiği üzerinden ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal dönüşümlerin bellekteki izdüşümlerine bakıyoruz. Amacımız, günümüzde yaşamlarımızdan silinerek belleğimizin parçaları haline gelen mekân ve kültürlere, daha önemlisi unutma/unutturulma gerçeğine dikkat çekmek. Kitabımız, bellek üzerine yapılmış başka çalışmalardan mekâna yaptığı vurgu ile farklılaşıyor; yaşamımızdan çekilip giden yapılara, meydanlara, mahallelere, yerel halkların kaybolmakta olan yaşam çevrelerine dikkat çekiyor.

Kitabın giriş kısmını bellek üzerine düşünsel denemeler oluşturuyor. Bu bölümde (Özaloğlu, Tuncel, Kılıçkaya), neyi nasıl hatırladığımıza ve bu sürecin mekân, tarih ve edebiyat ile ilişkisine bakılıyor; bunu kentlerin ekonomik mantık üzerinden dönüştürülmesinin eleştirisi izliyor. Bu çerçevede belleklerden silinen kent mekânları ile belleksizleşen kentlinin durumu tartışılıyor (Çetken); kentsel yenileme projesi ile Tarlabası'nın geçmişinin yok edilmesi anlatılıyor (Özmen ve Çetin); gecekonduların rant odaklı dönüşüm projeleri çerçevesinde yıkılması sonucu belli bir yaşam biçiminin kaybolduğu argümanı saha araştırmaları ile somutlaştırılıyor (Erman, Hatiboğlu-Eren, Baysal, Kanbak, Şiriner-Önver ve Pınarcıoğlu). Neoliberal kente alternatif olarak sunulan *Cittaslow* hareketi, Seferihisar'ın markalaşması ile tartışılıyor (Gündüz). Kentlerimiz kadar belleğimizin ("neoliberal bellek") ve kimliklerimizin de ("butik kimlik") neoliberal etkiler altında nasıl yeniden şekillendirilmeye çalışıldığı (Çamuroğlu-Çığ ve Ünsal Çığ, Önkol) ve sınıfsal ilişkilerin nasıl yeniden kurulduğu, "alt tabaka"ya yaklaşımın nasıl dönüştüğü (Yardımcı) konuları da kitaptaki yazılarda ele alınıyor.

Diğer bir tema, modernleşmenin yarattığı mekânsal ve kültürel dönüşüm. Yakın geçmişe uzanıyor ve 1950'ler İstanbul'unda apartmanlardaki orta sınıf yaşamının nasıl bir süreçten geçerek kurulduğuna bakıyoruz (de Rouen). İzmir Alsancak Limanı ve İzmir Fuarı'nın dönemin liberal ekonomi politikalarının etkisiyle uluslararası bir nitelik kazanması sonucu Büyük Efes Otel'i'nin inşa edilişi ve yerli burjuvazinin bu sürece bakışı gazete arşivlerinin yardımıyla gün yüzüne çıkarılıyor (Yılmaz ve İnceköse). Aynı dönemde yaygınlaşan İkramiye Evleri de kitapta işlenen konular arasında (Şumnu). Bir yandan da günümüz neoliberal politikaları çerçevesinde PETKİM Aliğa Konut Yerleşkesi'nin KİT'ler benzeri bir anlayış içinde planlanması (Alkan-Korkmaz), sorgulanması gereken ilginç bir örnek olarak sunuluyor.

İçindekiler

Önsöz	9
Tahire Erman ve Serpil Özalöğlu	
1. BÖLÜM	11
BELLEK ÜZERİNE DÜŞÜNSEL DENEMELER	
Hatırlamanın Yapıtaşı Mekânın Bellek ile İlişkisi Üzerine	13
Serpil Özalöğlu	
Tarihi Yazmak: Unutturmak ya da Unutturmamak	21
Ahu Tunçel	
<i>Belleğin Kış Uykusu</i> ve Bellek Üzerine Düşünceler	27
Derya Kılıçkaya	
2. BÖLÜM	31
KENT, MEKÂN VE HATIRLAMA/UNUTMA: YAKIN GEÇMİŞİMİZDEN BUGÜNE DÖNÜŞÜM	
1950'lerin İstanbul'u: Konaktan Apartmana	33
Aynur de Rouen	
"Şimdi Yuva Sahibi Olmanın Zamanı": İkramiye Evleri	49
Umut Şumnu	
İzmir'de Bir Kentsel İmgenin Dönüşümü: Büyük Efes Oteli	61
Ebru Yılmaz ve Ülkü İnceköse	
Değiş/mey/en "Fabrika'da Barınma" Söylemi:	77
Petkim-Aliaga Konut Yerleşkesi Örneği	
Sevinç Alkan Korkmaz	
3. BÖLÜM	85
KENTSEL/KIRSAL MÜDAHALELER VE "MEKÂNDAN SİLİNME"	
Barajlar ve Kaybolan Çoruh Vadisi Köyleri: Neler Kaybediyoruz?	87
Zehra Eminağaoğlu ve Yasin Kültiğin Yaman	
Sil Baştan Yaşayan Kent ve İnsanları	91
Pelin Çetken	
Bellek ve Mekânın Dönüşümü: Tarlabası	103
Ayça Özmen ve Burcu Can Çetin	

Belleğin Kış Uykusu ve Bellek Üzerine Düşünceler

Derya Kılıçkaya

Mehmet Eroğlu'nun 2006 senesinde yayımladığı *Belleğin Kış Uykusu* isimli eserini bellek kavramı etrafında düşündüğümüzde önümüzde pek çok kapı açılır. 12 Eylül 1980'den sonra yaşanan olumsuzluklara gönderme yapılan eserde, arada kalmış, kararsız bir bireyin bellek kaybı anlatılır. Romanın başında sadece M olarak, sonuna doğru da Sadık adıyla karşımıza çıkan kişi aslında sıradan bir insandır, fakat yaşadıkları ve tanıklık ettikleri hayatında derin izler bırakmıştır. Gerçek ve fantastiğin iç içe geçtiği romanda belleğini kaybetmiş bir haldeyken tren yolculuğuna çıkan ve yolculuğun sonunda belleğine de bilincine de kavuşan bir bireyin sevgi, mutluluk, pişmanlık gibi soyut kavramlar etrafında yaşadıkları anlatılır. Seçilen bu simgesel mekân eserde bir benzetme ile verilir: "Belki de tren ve koridor aynı şeydi: Belleksizlik." Romanın sonunda, kahramanın belleksizlikten belleğe doğru yaptığı yolculuğun aslında bir rüya olduğu anlaşılır. Sadık çıktığı bu yolculukla beraber belleğini de yeniden kurmuştur. Yaptığı tren yolculuğunda kendisi gibi belleksiz bir başka yolcu ile karşılaşmış, eserin sonunda bellek, yani geçmiş olmadan geleceğin de var olamayacağını kavramıştır. "Çünkü bellek ancak başlangıç ve geçmişe bağlanırsa anlam taşıyor. Unutmak, vazgeçmek, bağlantısız belleklerin sonucu değil mi?"

Bellek Üzerine Düşünceler

Çıktığı fantastik tren yolculuğunun başında palyaçoya benzerliği nedeniyle aynı adla anılan bir adam ve kendisi gibi sadece adının baş harfini bilen Bay G ile karşılaşan M (Sadık) bu tuhaf yolculuk süresince "bellek" kavramı etrafında pek çok söz duyacaktır. Bunların ilki bir filozof edasıyla konuşan ve ona yol göstermeye çalışan Palyaço'dan gelir. Belleksiz iki adamla karşılaşınca onların yerinde olmak isteyen Palyaço bunun sebebini şöyle açıklar: "Çünkü bellek yoksa suç da günah da yoktur... Desenize, bir bebek kadar masum iki yolcuyla birlikteyim." Palyaçonun yolcuları bebeğe benzetmesi yerindedir, çünkü "İnsanı yaşlı kılan, geçmiş ve anılardır." Filozof Palyaço, M'nin bellek üzerine sorduğu "Kurtulmak istediğimiz bir günah yüzünden bellek silinebilir mi sizce?" sorusuna ise olumlu cevap verir ve bunun kişinin ne kadar çok istediği ile ilgili olduğunu, insanın isterse beynindeki suçu silip atabileceğini belirtir.

Romanın başında içinde bulunduğu belleksizlik, M'yi bellek kavramı üzerinde düşünmeye sevk etmiş ve kendine "İnsanın iradesiyle belleği arasında bir bağ mı vardı?" diye sormaya yöneltmiştir. Romanda bellek ve irade arasındaki sıkı ilişki yazar tarafından sürekli vurgulanmakta, okurun da "Belleksizlik iradesizliktir" şeklinde düşünmesine yol açmaktadır; çünkü insan belleğini yitirince iradesini de yitirir. Romanın sonunda ise M (Sadık)

iradesine kavuşacaktır. İradesine kavuşan Sadık (M), dalmış olduğu rüyadan da uyanır. Yaptığı fantastik tren yolculuğu, yolculuk boyunca karşılaştığı kişiler, yaşadığı olaylar, her şey aslında bir rüyadan ibarettir. Belleksiz olarak çıktığı ve bilinçlenerek, iradesini yeniden kazanarak bitirdiği yolculuğun sonunda uykusundan uyanır ve belleğine kavuşur. İrade, yani bellek yoksa rüyadayız demektir: "İrademizin hükmetmediği tek yaşam benzeri şey rüyadır; bu yüzden en özgür olduğumuz zaman da rüyalarımızdır."

Sadık (M) belleksizlikten belleğe doğru çıktığı yolculuk boyunca geçmişe dair bazı sahneleri, parçaları hatırlamaya başlar, belleği bulanıklıktan berraklığa doğru yol alır: "Bellek silinemez ve asla yok edilemez! Sadece unutkanlığın zarı anıların ışıldamasını engeller. Sonra bir darbe gelir ve o zarı parçalar. Hatırlamak budur." Belleğini yavaş yavaş buldukça düşünmeye de başlayan Sadık geçmişi de yaşamaya başlar. Geçmiş ile düşünme arasında da bir bağ vardır, çünkü "düşünmek için beyne değil, belleğe ihtiyaç vardır." Hafızasını yitiren biri için geçmiş, an ve gelecek söz konusu olamaz. Bu kişinin tek bir dünyası vardır, o da unutkanlıktır. Unutkanlıksa belleğimizin kış uykusudur.

Eserde bellek üzerine olduğu kadar belleksizlik üzerine de değerlendirmeler yapılmıştır. Kendilerinin, bir başka deyişle kimliklerinin farkında olmayan bireyler, belleksizdir. "Varlığını dış dünyanın anılarına odaklayamamak... Anısız bir göçebelik... Belleksizlik bu demektir." Belleksizlik eserde aynı zamanda acı bir durum olarak gözler önüne serilir. Bu acının içinde yalnızlık da kendine yer bulur: "Belleksizlik de bir tür yalnızlık değil miydi? Hem de yalnızlıkların en koyusu." Esere yalnızlık ve belleksizlik açısından yaklaştığımızda belleksiz insanların yalnızlığa terk edilmesi gerektiğine dair düşüncelerle de karşılaşırız. Bu düşünceye sahip olanlardan biri, ismi "Kırmızı Kadın" olarak da geçen Nesrin'dir. Nesrin, Sadık'ın sevgilisidir. Sadık'ın eşi hayattadır, fakat hasta, belleğini yitirmiş biridir. Sadık ise ona bakmaktadır. Nesrin ondan eşini terk etmesini ve kendisiyle beraber gelmesini ister. Sadık bu teklifi kabul etmeyince ayrılırlar. Fantastik tren yolculuğunda Sadık'ın karşısına çıkan kadınlardan biridir Nesrin ve bu istediğini kendince şöyle açıklar:

Dinleyin! Ben karısını değil, yıllardır hastanede belleksiz bir hayat süren, yaşamla bağı koparmış bir kadını terk etmesini istedim ondan. Anlamıyor musunuz? O zavallı için başucunda oturan kişinin kimliğinin artık hiç önemi yok. Çünkü hastaneye son kez yattığından beri, yani yıllardır tek kelime etmedi. Hiç kimseyi tanımıyor. Gözlerini açmıyor. Beyni bomboş. Sadece bağıyor.

"Kim hafızasını yitiren, anıları olmayan birinden daha yalnız olabilirdi?" Belleksizlik bir tür yalnızlık ise ve yalnızlıkla acı arasında bir bağ varsa, "Acaba benim belleğimi yitirmemin nedeni de acı mı?" diye sorar kendine M (Sadık). Halbuki kişiyi belleksiz hale getiren, acıların varlığı değil yokluğudur. Acı olmadığı takdirde bellek de yoktur. Sadece mutluluktan ibaret bir bellek ve geçmiş olamaz. Acılarımız bizi belleksizlikten kurtaracak gerekliliklerdir: "Yılların belleği yoktur, acıyı taşımazlar... Kadının söylemek istediği bu olmalıydı. Unut! M birden unutmaktan nefret ettiğini düşündü. Belleğin asıl düşmanı zaman değil, acıyı aşındıran, sonra da yiyip yok eden bu iğrenç beyin hastalığı değil miydi?"

Eserde geçmiş ile sevgi arasındaki bağ öne çıkarılmaya çalışılır. Sadık'ın romanın sonunda geçmişine kavuşması bir anlamda sevgiye de kavuşmasıdır, çünkü geçmişte acı çektiği kadar sevmiştir de. Geçmişsiz olmayı sevgisiz olmakla eşdeğer görür ve geçmiş

olmadan sevginin de var olamayacağını eserin sonunda kavrar: “Sadece Tanrı için geçmiş ve gelecek önemsizdir, Bay Galip. Neden mi? Çünkü Tanrı zamansız bir evrende sürdürür hükmedici varlığını. Ama bizimki gibi sonlu yaşamlar için geçmiş bir zorunluluktur. Geçmiş olmadan...”

Unutmamak, unutulmamak için diktiğimiz mezar taşları da eserde bellekle ilişkilendirilmiştir: “Mezarlar ölümün belleksizliğine karşı koymak için diktiğimiz işaretlerdir!” Unutmak bir hiçlik ve yok edıştır. Yok etmek kötü bir şeyse, belleksiz olmak da kötüdür: “Yok etmek? Unutmak da bir yok ediş... Öyleyse belleksizlik de kötülüktü...” Ölüm de bir yok oluşturmaya, yani unutmaktır. İşte bu yüzden filozof Palyaço ölümden çok korkmaktadır: “Ölümden korkmamın nedeni öğrendiğim her şeyi unutmak zorunda kalacak olmam,” dedi. “Çünkü ölüm, unutuşun en mükemmel, en ödün vermez biçimi değil mi?”

M tren yolculuğu sırasında bazı şeyleri hatırlamaya başlar, fakat belleği bir noktada tıkanır kalır. Annesinin hastalanmasına kadarki olayları anımsar, gerisi ise bir türlü aklına/belleğine gelmez. Bu tıkanıklığı şöyle bir benzetmeyle açıklar: “Biliyor musun, bazen silik bir belleğin anılarını araştırmanın, tıpkı kedinin kendi kuyruğunun peşine düşmesi gibi boş ve akıldışı bir kovalamaca olduğunu düşünmüyor değilim.”

Eserde bellek ile hayat arasındaki ilişki de gözler önüne serilmiş, belleği olmayan bir insanın aslında yaşamadığı da vurgulanmak istenmiştir: “Yirmi yaşından sonra neler olduğunu hatırlamıyorum. Yani belleksiz bir boşluktan farkım yok. Eğer hayat belleğimizin yansımasıysa, bırakın dediğiniz gibi dolu dolu yaşamayı, uzun süredir bir hayatım bile yok.”

Utanç kavramı bellekle beraber ele alınır ve belleksiz birinin aynı zamanda vicdansız olacağı vurgulanır. Sadık romanın sonunda bir seçimle karşı karşıya bırakılır: Ya geçmişini ya da geleceği seçecektir. Geleceği seçtiği takdirde acısız, mutlu bir yaşamı olacaktır, fakat gelecek beraberinde vicdanını da bir tarafa bırakmasını gerektirir: “Ve utanç! G aslında haklıydı. M kapının bu tarafında kalmayı seçerse vicdanını kusar kuzumutancının yok olacağını hatırladı. Utanç ancak belleği olan bir vicdanla mümkündü çünkü.” Sadık geleceği seçerse vicdan, utanç, acı gibi soyut kavramlardan uzak duracak, sadece mutlu olacaktır. Acısız fakat geçmişsiz, belleksiz bir hayat. Bu konuda Bay G, Sadık’ı etkilemeye çalışır: “Geleceği seç! Gelecek belleksizdir, kin tutmaz. Üstelik geleceği seçersen özgür olacaksın. Duydun mu, özgür... Özgürlükten daha önemli ne var?”

Sadık (M) romanın sonunda uykudan uyandığında hayata dair düşüncelere dalar ve kendisini terk eden sevgilisi Nesrin’i düşünür. O da gidince anılarıyla baş başa kalmıştır: “Nesrin onu terk edince o da sahip olduğu tek hazineyi, anılarını dostu yapıp çıkmıştı. Başını korkuyla sallayarak derin bir soluk aldı. Anıları olmasaydı ne yapardı? Bir gün belleğimi yitirirsem çıldırırım, diye düşündü.” Rüya sona ermiştir.